

The author of article comes to a conclusion that the poetics of «Ice house» was affected by two West European traditions – tradition of the English gothic novel and tradition of the French violent prose. In I. I. Lazhechnikov's novel «Ice house» elements of various art systems enter interaction and supplement each other, thus more archaic elements of gothic poetics are transformed and become part of the general system of romanticism.

Key words: literary process, gothic novel, gothic tradition, motif, romanticism, poetics.

Отримано: 15.10.2014 р.

УДК: 82.0+821.161.2+82-311.6

Павлюк Н.Л.

ЖАНРОВА СПЕЦИФІКА ІСТОРИЧНОЇ ПРОЗИ Ю. МУШКЕТИКА

У статті досліджується проблема жанрової модифікації історичного роману та повісті на матеріалі творчого доробку українського письменника Ю. Мушкетика. У процесі аналізу творів проаналізовано ознаки, які уточнюють та конкретизують жанрове визначення історичної прози митця. Доведено полівалентність жанрового насичення аналізованих художніх текстів.

Ключові слова: історична повість, історичний роман, жанр, жанрові модифікації.

Одним із найважливіших компонентів поетикального аналізу будь-якого літературного твору є його жанрова специфіка. «Слід зазначити, що злам століть позначився різними глобальними змінами масштабного та локального характерів. Ці зміни торкнулися абсолютно всіх складових цивілізації. Не оминули вони, в певній мірі, і літературу. Письменники шукають нових форм, засобів художнього вираження об'єктивної дійсності, відкривають нові грані своєї фантазії, ламають загальноприйняті канони» [12, 161].

У процесі довготривалого становлення українського історичного роману та повісті вибудувалася певна множинність прикмет, які виявляють їхню родово-жанрову характеристику. Специфіка та основна суть жанру, який, хоча і постійно «...еволюціонує, видозмінюється...», проте залишається «...незмінним у своїй сутності» [1, 117-118], закладена науковцем М. Бахтіним у термін «пам'ять жанру», аналізуючи який, дослідник Н. Тамарченко стверджує: «Це поняття виявляє наступне живе протиріччя: з одного боку, завдяки постійному *відтворенню* структурного *інваріанта* в різних творах *зберігається єдина смислова основа жанру*...; з іншого боку, завдяки постійному *варіюванню цієї структури* відбувається *оновлення смислу*» [17, 371-372]. У зв'язку з цим, проаналізувавши різноманітні погляди літературознавців на природу історичного роману та повісті, можна виділити спільні, найхарактерніші риси, притаманні цим епічним жанровим різновидам: історична основа, реальні історичні події та особи, часова дистанція, достовірність, певний відсоток вимислу та домислу. Беззаперечно, ці ознаки можна простежити абсолютно у всіх творах на історичну тему відомого українського прозаїка Ю. Мушкетика, однак епічні полотна, написані після кільканадцятирічної перерви в історичній тематиці, свідчать про те, що історичний роман та повість відходять від свого канону, що передбачав конкретно-історичне відзеркалення подій, що ми, в більшій мірі, спостерігаємо у перших творах письменника – повісті «Семен Палій» та романі «Гайдамаки». Помітно, що автор уже в романі «Гайдамаки» не вкладається в тісні регламентовані рамки історичного жанру, він розширює його можливість, адже, як стверджує науковець М. Бахтін, жанр «...відроджується і оновлюється на кожному новому етапі розвитку літератури і в кожному індивідуальному творі цього жанру» [2, 142], тому сукупність жанрових ознак творів на історичну тему не є сталою, що сприяє їхнім різноманітним модифікаціям.

Метою нашої статті є дослідження жанрових особливостей історичної прози Ю. Мушкетика, уточнення окремих жанрових елементів його творів.

Ю. Мушкетик прагне не тільки за допомогою слова досягнути славетні сторінки минулого, створити всеосяжну картину історичної доби, митець також сповнений бажання осмислити плин історичних подій, винести з них урок для наступних поколінь, показати глибину та непересічність внутрішнього світу своїх героїв, заглянути у найпотаємніші куточки людського серця. Це стає можливим завдяки тому, що історичний роман та повість вбирають у себе певні ознаки інших різновидів романного та повістєвого жанрів. Історія стає своєрідним фоном, тим сюжетно-композиційним стрижнем, навколо якого розгортається драма людського життя, драма роду, нації, держави. У зв'язку з цим абсолютно всі аналізовані нами твори письменника без сумніву можна назвати психологічними, тому що Ю. Мушкетика, вже починаючи з першої своєї повісті

«Семен Палій» (хоча «...назвав автор свій твір повістю, за всіма жанровими ознаками це справжній роман» [18, 48], – уточнює жанр твору літературознавець А. Шпиталь), починає цікавити внутрішній стан своїх персонажів: настрої, спогади, переживання, психічні реакції автор зображує з великою художньою проникливістю та психологічною точністю. Крім того, варто зауважити, що перші історичні твори письменника – «Семен Палій» та «Гайдамаки» – є не просто психологічними, вони – соціально-психологічні. Деякою мірою соціально-психологічними можна назвати і романи «Яса», «Погоню», «На брата брат», «Гетьманський скарб», однак, у порівнянні з першими творами, у цих романах автор не акцентує увагу на соціальній нерівності, а говорить про це побіжно, декількома штрихами змальовуючи життя простих людей.

Психологізм, як риса поетики, особливо позначився на жанрових особливостях історичного роману «Гетьманський скарб». На це звернули увагу деякі науковці, визначивши жанр твору, як роман-роздум, роман-сповідь (Л. Ромащенко) [14, 68], роман-монолог, монолог-оповідь (К. Пастушенко) [13, 93-94]. Тобто, «Гетьманський скарб» – не просто психологічний роман, а твір, у сюжетній основі якого домінує монологічне мовлення очевидця зображуваних подій. Крім того, у зв'язку із використанням автором сюжетотворчих можливостей хронотопу, зверненням до засобів ретроспективи (спогади, роздуми), що дозволяє розширити хронологічні рамки твору, показати характери не статично, а в процесі їх формування, «Гетьманський скарб» можна класифікувати як роман-спогад, адже із окремих рядків роману («На старість людина живе споминами» [8, 412], «Трапляється, шкодую за чимось. Проживаю в мислях життя по-іншому» [8, 412]) стає зрозумілим, що головний герой Іван Сулима на старості літ згадує-переживає в думках події далеких часів, свідком яких він був.

Історичним романом з елементами роману-спогаду можна назвати ще один твір письменника – «Погоню». Свого часу автор самостійно визначив жанр «Погоні»: «Правдива історія, розказана запорозьким козаком Семеном Білокобилкою та скомпонована, доповнена й потрактована його побратимом, якого читач розпізнає з оповіді» [10, 137], і лише на останніх сторінках роману митець вказує ім'я товариша Семена – Лука Хрін. Вказівка власного імені є своєрідним підписом того, хто розповів цю незвичайну історію життя Білокобилки: «Він десь живе, але ніхто з наших чомусь його більше ніколи не бачив». Лука Хрін» [10, 372]. Елементи оповіді та розповіді настільки тісно переплетені, що цілісність картини зображуваного ніяким чином не порушена, а строкатість викладу надає творові особливої оригінальності.

В історичній прозі Ю. Мушкетика також помітним є поглиблення філософського підґрунтя зображуваної ним дійсності. Елементи умовності, характерні для філософського роману, автор використовує досить обмежено, проте історична проза романіста характеризується такими філософсько-екзистенційними аспектами, як самотність, страждання, страх, смерть тощо.

Варто також наголосити, що в історичній романістиці «...уже з достатньою повнотою проявила себе тенденція, коли художній задум базується на умовно-притчевій основі з опорою на філософську багатоплановість образу, на вихід за межі конкретних хронологічних рамок, на концепцію життєвого матеріалу і ту цілісність сприймання світу, що скристалізувалася в образі символі чи фольклорній притчі» [5, 113]. Ця тенденція прослідковується і в творчості Ю. Мушкетика. Саме як роман-притчу охарактеризував літературознавець Л. Новиченко сюжетну лінію роману «Яса» про товаришів-запорожців Лавріна Перехреста та Марка Ногайця [11, 157]. На нашу думку, як роман-притчу можна класифікувати весь роман «Яса», а не лише окрему його сюжетну лінію, а також і такі твори митця, як роман «На брата брат» та повість «Ніч без світання», в основу яких покладена легенда про братів Каїна та Авеля для художнього поглиблення теми Руїни, проте, у більшій мірі на цій легенді побудований роман «На брата брат», про що вже свідчить сама назва твору.

Отож, психологічно-філософський струмінь позначився не лише на стильовій манері письма Ю. Мушкетика, але й на жанровій специфіці його романів та повістей.

Пригодницький елемент є важливим компонентом сюжетно-композиційної будови історичної прози письменника, у цьому відчувається вальтерскоттівська традиція архітектоніки творів на історичну тему. Науковець І. Дзюба щодо історико-пригодницького жанру слушно зазначає: «Історичний герой – завжди герой дії, руху; звідси динаміка сюжету в багатьох історичних романах. <...> Жанр цей має свою умовність. Вона полягає в тому, що сюжетна інтрига, витворена часто-густо всупереч безпосередній правдоподібності, стає основою структури роману чи повісті і підпорядковує собі всі інші компоненти: водночас в усьому багатстві сюжетних перипетій «простежується» досить сталий набір типових традиційних мотивів (помилка, непорозуміння, несподівані зустрічі й розминання, підміна, невпізнання і пізнання, викрадення, потрапляння в безвихідні становища й чудесні порятунки тощо). Але ця умовність не повинна ані відлякувати, ані розчаровувати» [4, 95]. Саме такі «типові традиційні мотиви» спостерігаємо в деяких романах Ю. Мушкетика: «Яса» (сюжетна лінія Марка та Лавріна), «Гетьманський скарб», «Погоня», де

незвичайні ситуації, у які потрапляють герої, не просто динамізують сюжет, але й є своєрідними випробуваннями, що загартовують характери персонажів, допомагають авторові зобразити їх із різних ракурсів. Крім того, роман «Погоня», на нашу думку, є не просто історико-пригодницьким, а авантюрно-пригодницьким, химерним романом з елементами казки. Підтвердженням цьому є введення у канву твору зустрічей головного героя Семена Білокобилки з нечистою силою, в основному, з чортом; наявні у творі також і різноманітні метаморфози героя в об'єкти фауни, що сповнює роман містичністю та казковістю.

Ю. Мушкетик любить випробовувати своїх героїв, тому можна сказати, що кожен твір має ознаки роману чи повісті-випробування. Персонажі його історичної прози, у першу чергу, проходять випробування владою («Яса», «Ніч без світання», «Семен Палій», «Гайдамаки», «На брата брат»), а у зв'язку із цим – і совістю. Відношення до влади є тим лакмусовим папірцем, який показує суть людини, її приховану від інших внутрішню глибину. Крім того, своєрідним випробуванням для героїв стає володіння правдою, істиною (маємо на увазі літопис про події Коліївщини («Прийдімо, вклонімося...»)), потрапляння у складні ситуації життєвого вибору («На брата брат», «Останній гетьман»), пізнання світу (історія Дорофія Ружі як одна із сюжетних ліній роману «Яса»), вирушення у далеку та небезпечну дорогу («Погоня», «Гетьманський скарб») тощо. У свою чергу, випробування дорогою дає всі підстави охарактеризувати «Погоню» та «Гетьманський скарб» як роман-подорож.

Твори Ю. Мушкетика, написані про минуле, глибиною свого змісту звернуті у майбутнє. Вони, віддзеркалюючи досвід минулого, ніби орієнтують читача у складних лабіринтах сучасності. Саме через історичні події, приклади з життя своїх героїв письменник повчає, закликає майбутні покоління до єдності, до збереження історичної пам'яті свого народу, шанобливого ставлення до своєї історії, культури, мови, традицій, розважливості у вчинках тощо. Основними формами повчання в романах та повістях автора є позасюжетні елементи: авторські відступи ліричного, філософського характеру, вставні епізоди, більше притаманні «Ясі» (притча про хату, життєва історія Дорофія Ружі), а також монологічне мовлення персонажів, яке є основою роздумів героїв про життя та смерть, владу, майбутнє країни та нації. Отже, елементи дидактизму (не просто виховання, повчання як у творах давньої української літератури, а виховання історією, правдою про далекі часі, красою рідного краю) помічаємо в історичній прозі митця.

Своєрідним містком між минулим та сучасним є роман Ю. Мушкетика «Прийдімо, вклонімося...», основною сюжетно-композиційною особливістю якого є поєднання різних часових пластів, що допомагає авторові якнайдетальніше розглянути тему історичної пам'яті. Саме така архітектонічна специфіка твору дає дослідниці М. Кондратюк усі підстави для означення його як роману «зв'язку часів» [6, 146]. Крім того, літературознавці Ф. Кейда та А. Гуляк стверджують, що «Прийдімо, вклонімося...» «...є вдалою спробою створення історико-політичного роману...» [3, 79]. Погоджуючись з цією думкою, хочемо наголосити на тому, що історико-політичний характер притаманний більше лінії сучасній, у якій основна увага зосереджена на особливостях суспільного життя та культурно-наукового розвитку у радянські часи. До того ж сюжетна лінія про Данила Засядька, яка також пов'язана з історичною пам'яткою, має всі ознаки роману детективного: напруженість дії, динамічність сюжету [7, 595] тримають читача у невідомості та цілковитій інтризі. Хоча заздалегідь відомо, кого розшукують і що є об'єктом пошуку, проте все одно вражає оперативність дій органів слідчої комісії, особливості розслідування та допиту у тоталітарній державі. Історичному творові «Прийдімо, вклонімося...» також притаманні ознаки автобіографічного роману. Ю. Мушкетик пройшов увесь шлях наукового пошуку свого героя – Олега Зайченка, – тому в образі молодого аспіранта Олега, «...який працює над кандидатською дисертацією про Коліївщину, – легко вгадується сам автор. Прозаїк цього й не приховує» [15, 68], однак автобіографічне підґрунтя роману не є домінуючою жанровою ознакою аналізованого твору.

Як бачимо, твори Ю. Мушкетика різнопланові у жанровому відношенні. Історія у них виступає тим тематичним полотном, на основі якого розгортаються багатоаспектні сюжетні ходи. Уся історична проза митця має жанрові ознаки творів з філософськими, психологічними, дидактичними, випробувальними жанровими елементами. Окремі твори мають риси роману-спогаду та роману-подорожі («Гетьманський скарб», «Погоня»), історико-пригодницького роману («Яса», «Гетьманський скарб»), а роман «Погоня» можна класифікувати як твір авантюрно-пригодницький, химерний з елементами казки. Від інших романів та повістей митця своїми жанровими особливостями відрізняється роман «Прийдімо, вклонімося...». Зазвичай, його визначають як роман «зв'язку часів», історико-політичний роман, однак ми виділили у ньому ознаки автобіографічності та детективності. Крім того, варто наголосити, що твори «Яса» та «Гетьманський скарб» літературознавці М. Слабошпицький [16, 166] та Н. Черченко [19, 127] класифікують як

роман-літопис, хоча вони полівалентні з точки зору їх жанрової специфіки, тоді як повість «Ніч без світання» повністю відповідає жанровому визначенню самого автора. Ю. Мушкетик означив свій твір як белетризований історичний нарис, белетризовану історичну хроніку [9, 81]. Дійсно, у цій повісті письменник дотримується конкретного змалювання історичних подій, рідко коли відходить від основної сюжетної лінії. Таку саму специфіку подачі історичного матеріалу спостерігаємо і в романі «Останній гетьман».

Отже, перші твори письменника («Семен Палій» (1954) та «Гайдамаки» (1957)), як і твори, написані з часовою різницею у п'ятдесят шість років («Останній гетьман» (2010) та «Ніч без світання» (2011)), менш жанрово насичені, ніж історична проза, що з'явилася у цей період часу. На нашу думку, романи «Яса», «Гетьманський скарб», «На брата брат», «Прийдімо, вклонімося...» та «Погоня» є вершиною авторської майстерності, проте все-таки кожен твір, що вийшов з-під пера митця, є особливим, оригінальним явищем в українському літературному процесі ХХ-ХХІ століть.

Список використаних джерел

1. Андреев А. Теория литературы: личность, произведение, художественное творчество : [учеб. пособие] : в 2 ч. / А. Андреев. – Минск : БГУ, 2004. – Ч. 1 : Теория литературно-художественного произведения. – 187 с.
2. Бахтин М. Проблемы поэтики Достоевского / М. Бахтин. – М. : Советский писатель, 1963. – 363 с.
3. Гуляк А. Концепція героя в романах Юрія Мушкетика про гайдамаччину / А. Гуляк, Ф. Кейда // Київська старовина. – 2004. – № 2. – С. 75-85.
4. Дзюба І. Несходимі стежки минувшини: Пригодницькі мотиви в історичній прозі / І. Дзюба // Київ. – 1986. – № 10. – С. 86-95.
5. Ільницький М. Голос героя – голос автора / М. Ільницький // Жовтень. – 1985. – № 4. – С. 110-118.
6. Кондратюк М. Жанрова специфіка українських романів «зв'язку часів» / М. Кондратюк // Вісник Житомирського педагогічного університету. – Житомир : РВВ Житомирського пед. ун-ту ім. І. Франка, 2004. – Вип. 15. – С. 146-149.
7. Літературознавчий словник-довідник [за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка]. – К. : ВЦ «Академія», 2007. – 752 с.
8. Мушкетик Ю. Гетьманський скарб : [роман] / Ю. Мушкетик. – Харків : Фоліо, 2007. – 415 с.
9. Мушкетик Ю. Ніч без світання / Ю. Мушкетик // Київ. – 2011. – № 6. – С. 81-126.
10. Мушкетик Ю. Погоня : [роман] / Ю. Мушкетик // Мушкетик Ю. Останній гетьман. Погоня. – Харків : Фоліо, 2011. – С. 137-373.
11. Новиченко Л. Ця наша неласкава Клію... / Л. Новиченко // Вітчизна. – 1988. – № 10. – С. 151-159.
12. Павлюк Н. Канон історичного роману у творчості Ю. Мушкетика / Н. Павлюк // Літературний процес: структурно-семіотичні площини : [матер. Всеукр. наук. конф. (6-7 квіт. 2012 р., м. Київ)] / Київ. ун-т ім. Б. Грінченка. – К., 2013. – С. 161-165.
13. Пастушенко К. Монолог як засіб психологізму у романі Ю. Мушкетика «Гетьманський скарб» / К. Пастушенко // Історико-літературний журнал. – Одеса : Астропринт, 2008. – № 15. – С. 92-100.
14. Ромащенко Л. Жанрово-стильовий розвиток сучасної історичної прози : Основні напрями художнього руху : [монографія] / Л. Ромащенко. – Черкаси : Вид-во Черкаського держ. ун-ту ім. Б. Хмельницького, 2003. – 388 с.
15. Славинський М. Мушкетик Ю.: «Ми втратили ще одне Слово...», чотирма ченцями писане. А переписав один – Квач / М. Славинський // Віче. – 2008. – № 15. – С. 68-70.
16. Слабошпицький М. Повернення Івана Сірка / М. Слабошпицький // Вітчизна. – 1988. – № 10. – С. 164-166.
17. Теория литературы : [учеб. пособие для студ. филол. фак. высш. учеб. заведений] : в 2 т. / [под ред. Н. Д. Тамарченко]. – М. : Издательский центр «Академия», 2004. – Т. 1 / [Тамарченко Н. Д., Тюпа В. И., Бройтман С. Н.] : Теория художественного дискурса. Теоретическая поэтика. – 512 с.
18. Шпиталь А. Історична проза Юрія Мушкетика / А. Шпиталь // Київська старовина. – 1999. – № 3. – С. 46-54.
19. Черченко Н. Хто допоможе вибратись з руїни... / Н. Черченко // Вітчизна. – 1994. – № 5-6. – С. 124-130.

Historical fiction, continuing the main trends of the past and enriching with the experience of the present, received wide reader's resonance and attracted the critics' attention. That's why the problem of

genre specific of historical novel and story upon on the materials of Ukrainian writer Yu. Mushketyk's works on the historical theme is examined in the article. The term «historical novel» and the term «historical story» are the terms of the synthetic character because their ultimate determination is the sum of the features of these genres.

Due to the fact that the Ukrainian historical novel and story come a long way of their formation, and during their evolution certain genre features were formed, that's why the complex of features, that define the genre specificity of essays on the historical theme (historical basis, the real historical events and person, time distance, accuracy, a certain percentage of fiction and speculation) is described in our exploration, but the author's outlook, the demands of time, the plasticity of the novelistic genre contribute to the historical novel and story all the new features, that expand their capabilities and promote their various modifications.

During the study of literary works devoted to the research of Yu. Mushketyk's creativity and direct analysis of the author's works a number of new features (philosophy, psychology, parableism, adventure, teaching and testing items, etc.) is singled out; they appear in the request of time and they combine with a classic set of features that define the genre specificity of historical works. In addition, the evolution of the genre saturation of the artist's works is followed; the novels and the stories under the domination of the certain genre elements are grouped, this indicates a departure from the works of the retrospective nature from their canon.

Key words: *historical novel, historical story, genre, genre modification.*

Отримано: 14.10.2014 р.

УДК 821.134.2 – 1.09«19»

Прокоф'єв І.П.

ПОЕЗІЯ РУБЕНА ДАРІО

У статті розкрито естетичні засади письменницької діяльності Р. Даріо, найхарактерніші риси його поезики, інтертекстуальні зв'язки творів зі світовою літературою. Вказано на перспективи подальших досліджень проблеми.

Ключові слова: *поезія (поетичний), поет, поезика, образ, вірш, сонет.*

Попри інтенсивну роботу українських літературознавців в останні два з половиною десятиліття, все таки ще мало освоєними залишаються материка зарубіжної літератури. Ми ще й досі не відкрили для себе, чи відкрили недостатньо, естетичне багатство латиноамериканської поезії. Взяти хоча б, Рубена Даріо. Досі його творчість, по суті, випадала з поля зору нашого літературознавства. Українською мовою маємо лише кількосторінкове вступне слово М. Литвинця до маленької збірки його ж перекладів творів Даріо (1968) та коротеньку статтю загального плану Б. Щавурського (2005). Російською – вкрай заідеологізовану, позбавлену наукового змісту публікацію нікарагуанського священика і поета Е. Карденалья в журналі «Иностранная литература» (1987), надто локальні і теж застарілі розвідки А. Торрес-Ріосеко та Д. Царика. Деяко повнішу і глибшу працю В. Столбова, що стала передмовою до книжки вибраних творів Даріо, виданих у Москві 1981 року.

По суті, на східнослов'янських літературознавчих теренах Даріо залишається вкрай малопрочитаним. Бодай частковому вирішенню проблеми може служити ця розвідка. Її мета – прояснити естетичні засади творчості письменника, розкрити раніше не висвітлені риси його поезики.

Даріо став провісником новітньої, модерної літератури в латиноамериканському світі. Як і Рембо, він вражав ексцентричністю, бурхливістю вдачі, непосидючістю, ранньою творчою зрілістю, природженим талантом, масштабністю художнього мислення. Як і Рембо, він дуже швидко долав етапи поетичного становлення: освоєння творчої практики романтизму, «Сучасного Парнасу», символізму, швидко знайшов власну стильову манеру, котра була неодномірною, складною, проте природною, і витікала із самонастанови «...писати так, щоби слово було не базіканням папуги, а мовчанням орла... [6, 510]. Головними ознаками цієї манери є: неоднозначність, експресивність і пластичність образу, філософічність, увага до екзистенційних проблем, громадянська пристрасність. Особливо зримі вони у збірках «Блакить» (1888), «Язичницькі псалми» (1896), збірках останнього десятиліття життя поета: «Пісні життя та надії» (1905), «Мандрівна пісня» (1907), «Осіньня поема й інші вірші» (1910), «Пісня Аргентині» (1910).

На зорі модерної літератури знову набувала актуальності давня проблема місії поета і поезії. Свої погляди на неї розкривали Верлен, Свінберн, Рільке, Блок та ін. Цікаво, що в цій поліфонії